

Marek Pietraś, *Międzynarodowy reżim zmian klimatu*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2011, ss. 486.

Wśród zjawisk określanymi mianem globalnych, postrzeganych jako zagrożenie dla ludzkości są zmiany klimatu oraz degradacja środowiska naturalnego. Zmiany te są w polu zainteresowania instytucji międzynarodowych. Sytuują się one w postrzeganiu politycznym w sferze holistycznego systemu rzeczywistości środowiska naturalnego oraz globalnych współzależności w nim ujawniających się, a też nośnym wyzwaniem jest decentralizacja i zróżnicowanie potencjałów. Przyjmuje się, że zmiany klimatu mają wymiar antropogeniczny, w tej sytuacji w strategii rozwoju cywilizacji sytuują się w systemie politycznej organizacji świata (s. 11). Formą organizacji działań społeczności międzynarodowej stały się *reżimy międzynarodowe*. Ich stosowanie jest przedmiotem politycznego wyboru, zwłaszcza w obszarach transgranicznych, wymagających kooperacyjnych zachowań. Rolą reżimów międzynarodowych jest poddawanie państw rygorom zachowań, które sprawiają, że wykonują one przyjęte zobowiązania, dają poczucie wzajemnego ich wykonywania i jednocześnie powodują, że racjonalność kolektywna dominuje nad racjonalnością indywidualną, skłaniającą do zachowań niekooperacyjnych.

W prezentowanym studium wskazuje się globalny problem zmian klimatu, będący przedmiotem regulacji w stosunkach międzynarodowych. Wskazuje się cechy specyficzne na tle innych globalnych problemów ekologicznych, regulowanych przez relacje międzynarodowe. Ujawnia się tu niezwykła złożoność zmian klimatu, jego przyczyn i możliwych skutków, którym towarzyszy brak pewności naukowej. Utrudnione jest bowiem kreślenie jego diagnozy i konceptualizacji podejmowanych działań, bywa on też traktowany instrumentalnie, pretekstem do unikania przez niektóre państwa przyjmowania zobowiązań i angażowania się we współpracę. Złożony i istotny z punktu widzenia funkcjonowania reżimu jest problem odpowiedzialności za powodowanie globalnego problemu zmian klimatu. Z punktu widzenia historycznej odpowiedzialności, niekwestiono-

wana jest pozycja państw „Północy”; uznaje się, że są one zobowiązane do redukcji emisji gazów szklarniowych. Wzrasta i zakłada się, że będzie wzrastać udział w zmianach klimatu przez państwa „Południa”.

W analizie poznawczej uwagę koncentruje się na *Ramowej Konwencji Narodów Zjednoczonych* w sprawie zmian klimatu z 1992 r. oraz wynegocjowanym na jej podstawie *Protokole z Kioto* z 1997 r. z uwzględnieniem czynników warunkujących w postaci zmian klimatu, struktury interesów uczestniczących państw oraz niepewności naukowej.

Przyjmuje się w prezentacji problemu założenie, że międzynarodowy reżim zmian klimatu jest dynamicznym i w istocie niekończącym się procesem negocjowania jego norm, ale także elementem funkcjonowania jako organy, mechanizmy wspierania państw rozwijających się, mechanizmy elastyczności oraz struktury weryfikacji wykonywania zobowiązań. Proces negocjacji prowadzonych w ramach międzynarodowego reżimu zmian klimatu służy nie tylko przeciwdziałaniu tym zmianom poprzez stabilizację koncentracji gazów szklarniowych, co na obecnym etapie jego funkcjonowania trudno stwierdzić. Jest bowiem także katalizatorem procesu „uczenia się” przez uczestniczące państwa złożoności problemu zmian klimatu, jego wzajemnego postrzegania, uwarunkowań procesu definiowania interesów. Proces „uczenia się” państw – stron reżimu jest szczególnie istotny dla jego funkcjonowania w warunkach asymetrii historycznej odpowiedzialności państw rozwiniętych i rozwijających się za zmiany klimatu, asymetrii podatności na te zmiany, asymetrii zasobów i zdolności przeciwdziałania tym zmianom, a w konsekwencji asymetrii definiowania interesów.

Prezentację problemu poznawczego ukazuje się w czterech rozdziałach zatytułowanych kolejno: I. „Reżim międzynarodowy jako kategoria nauki o stosunkach międzynarodowych”, II. „Uwarunkowania międzynarodowego reżimu zmian klimatu”, III. „Podstawy normatywne międzynarodowego reżimu zmian klimatu”, IV. „Funkcjonowanie międzynarodowego reżimu zmian klimatu”. Zasadnicze ogniwa wykładu poprzedza Wstęp. Wskazuje się w nim na nośność poznawczą problemu, wiążącego polity-

kę międzynarodową z wyzwaniem klimatycznymi i ekologicznymi. Za podstawę teoretyczną przyjęto koncepcję poziomów analizy negocjacji międzynarodowych. Zgodnie z nią negocjacjom na poziomie rządów towarzyszą negocjacje rządów z ich otoczeniem społeczno-ekonomicznym, a w szczególności z grupami interesów. Koncepcja ta okazuje się szczególnie przydatna do analizy interesów państw uczestniczących w procesie tworzenia i funkcjonowania międzynarodowego reżimu zmian klimatu.

Wskazuje się tu, że spośród metod właściwych nauce o stosunkach międzynarodowych zastosowano przede wszystkim analizę czynnikową. Uznano, że międzynarodowy reżim zmian klimatu w sensie systemu norm i właściwych mu mechanizmów funkcjonowania pozostaje w dynamicznych relacjach z otoczeniem.

Prezentując reżim międzynarodowy jako kategorię nauki o stosunkach międzynarodowych wyodrębniono 4 zagadnienia analityczne, tj. 1. istota i specyfika reżimów międzynarodowych; 2. geneza teorii reżimów międzynarodowych; 3. proces tworzenia reżimów międzynarodowych; 4. funkcjonowanie reżimów międzynarodowych. Przypomina się tu, że reżim międzynarodowy jest elementem rzeczywistości międzynarodowej, konstrukcją społeczną, służącą kształtowaniu kolektywnych zachowań w poliarchicznym środowisku międzynarodowym z reguły odniesieniu do wspólnych transgranicznych problemów. Z drugiej strony jest kategorią nauki o stosunkach międzynarodowych, służącą analizom od ponad 30 lat powstawania i funkcjonowania rzeczywistych reżimów międzynarodowych w różnych obszarach stosunków międzynarodowych, ze szczególnym – jak się wydaje – zastosowaniem w odniesieniu do problemów ekologicznych (s. 19). Zauważa się, że rozwój międzynarodowej polityki ekologicznej dokonuje się w oparciu o tworzenie i funkcjonowanie poszczególnych reżimów, jak chociażby tych dotyczących zmian klimatu, warstwy ozonowej, różnorodności transgranicznych zanieczyszczeń powietrza w Europie, handlu niebezpiecznymi odpadami itd.

Wskazuje się, że reżimy międzynarodowe są związane z poszukiwaniem mechanizmów służących kształtowaniu kooperacyjnych zachowań i sterowania środowiskiem międzynarodowym

w warunkach jego decentralizacji, wynikającej z istnienia scentralizowanych państw narodowych i braku centralnego ośrodka sterowania. Reżimy międzynarodowe są rodzajem instytucji międzynarodowych; aczkolwiek nie ma jednej powszechnie akceptowanej definicji instytucji międzynarodowej. Przyjmuje się np., że instytucje to regulowane praktyki składające się z rozpoznawalnych ról, zespołów reguł, które ograniczają zachowania i kształtują wzajemne oczekiwania, a ich zmiana może modyfikować koszty i korzyści ze współpracy. Instytucje są strukturami zmieniającymi zachowania podmiotów stosunków międzynarodowych, zwłaszcza państw (s. 22). Instytucje międzynarodowe są zespołami trwałych, chociaż dynamicznych, przybierających różne formy i zawierających kolektywnie zaakceptowane wzorce zachowań, konstrukcji społecznych, służących zapewnieniu powtarzalności interakcji uczestników stosunków międzynarodowych w określonych ich dziedzinach, a przez to przyczyniają się do ich porządkowania i stabilizacji w poliarchicznym środowisku międzynarodowym.

Różnorodność form instytucji międzynarodowych oznacza, że przed podmiotami je tworzącymi wyłaniają się decyzje nie tylko co do treści regulacji danej dziedziny stosunków międzynarodowych, ale także co do formy tej regulacji, które są przedmiotem wyboru (s. 25). Zauważa się przy tym, że jedną z coraz częściej wybieranych form instytucji w zakresie współpracy ekologicznej są reżimy międzynarodowe.

W wykładzie wskazuje się, że szczególną cechą i zarazem celem reżimów jest rozwój współpracy przede wszystkim między suwerennymi państwami. Specyficzne jest jednak to, że dotyczy ona precyzyjnie określonych, wąskich, sektorowych obszarów stosunków międzynarodowych, jak rozbrojenie konwencjonalne w Europie, ochrona warstwy ozonowej, ochrona praw człowieka w Europie. Podkreśla się, że reżimy międzynarodowe są tożsame z umowami międzynarodowymi. Chociaż swym zakresem obejmują umowy, które tworzą ich podstawy, kodyfikują je i wyrażają, a większość reżimów ma charakter prawnomiędzynarodowy, to nie ograniczają się do nich.

Zauważa się, że pojęcie „reżim międzynarodowy” jest różnie pojmowane. W nauce prawa

międzynarodowego funkcjonuje od lat 70. XX w. Rozumie się przez nie zespoły wzajemnych oczekiwań, skonkretyzowanych w postaci reguł, regulacji i planów, w zgodzie z którymi przebiega proces alokacji organizacyjnej energii i finansowych zasobów uczestników międzynarodowych (s. 33). Reżimy te tworzone są wówczas, gdy istnieje konieczność koordynacji działań państw w odniesieniu do wąskich, sektorowych problemów międzynarodowych. Oznacza to, że powstają tam, gdzie indywidualne, niezależne działania poszczególnych państw prowadzą lub prowadziły do wyników gorszych niż te uzyskiwane poprzez koordynację działań. Tym samym u ich podstaw leżą przesłanki pragmatyczne, zaś proces ich tworzenia uwarunkowany jest przez złożone realia środowiska międzynarodowego (s. 38).

Wskazuje się, że w procesie tworzenia reżimów międzynarodowych, zwłaszcza tych w zakresie ochrony środowiska, systematycznie wzrasta rola wiedzy i wyników badań naukowych. Zauważa się, że coraz częściej postrzega się rzeczywistość, że naukowa racjonalność stała się istotnym elementem procesów decyzyjnych. Wyniki badań naukowych stają się istotnym czynnikiem zmieniającym kryteria racjonalności państw odnośnie podejmowania zinstytucjonalizowanej, międzynarodowej współpracy. Zasadnie formułowany jest pogląd, że dyfuzja nowych idei i informacji może prowadzić do nowych wzorów, zachowań i może być istotnym czynnikiem koordynacji działań międzynarodowych (s. 45). W nauce o stosunkach międzynarodowych nie ma jednoznacznej oceny wpływu instytucji, w tym i reżimów, na funkcjonowanie środowiska międzynarodowego, a zwłaszcza kooperacyjne na zachowania państw. Reżimy międzynarodowe nie odbierają państwom ich suwerennych praw. Zamieniają tylko uwarunkowania sytuacyjne, w których państwa oddziałują na siebie, tworząc zachęty współpracy i czyniąc je bardziej prawdopodobną. Wynika to z faktu, iż reżimy mają tworzyć zasadniczy punkt, wokół którego następuje zbieżność oczekiwań co do wzajemnych zachowań państw. Pewne zachowania są zakazane, co większa przewidywalność wzajemnych interakcji i obniża związany z nimi poziom niepewności. W warunkach suwerennej równości państw

centralnej instytucji służącej, a w tym przypadku raczej nadzorującej przestrzeganie regulacji prawnomiędzynarodowych, nie oznacza, że państwa mogą je dobrowolnie ignorować, gdy wydaje się niedogodne i kłopotliwe (s. 53). Skutkiem funkcjonowania reżimów, istotnych dla stabilizacji środowiska międzynarodowego, jest obniżenie konfliktowości interesów państw, a nawet redefinicja w kierunku działań kolektywnych. Wynika to z faktu, iż reżimy budują swoiste „wyspy” zinstytucjonalizowanych interakcji, które tworzą struktury więzi, potrafiące opierać się doraźnym programem klimatu politycznego. Reżimy są także w stanie ułatwiać rozwiązywanie konfliktów interesów w określonych dziedzinach objętych zakresem regulacji, o ile państwa akceptują ich normy i reguły. W różnych dziedzinach stosunków międzynarodowych tworzą dodatkowy element więzi, rodzaj spoiwa łączącego państwa. Problem stwarzania reżimów jest związany ze zjawiskiem ich siły (s. 57).

Prezentując zmiany klimatu zauważa się, że istnieją na ten temat sprzeczne opinie, aczkolwiek fakt ocieplania się uznawany jest powszechnie za bezsporny. Przypomina się o istnieniu naturalnego efektu cieplarnianego – swoistego efektu „koca” – który sprawia, że średnia temperatura Ziemi jest wyższa o ok. 30–32°C. Zauważa się, że większość obserwowanego ocieplenia w ciągu ostatnich 50 lat jest antropogeniczna (s. 77).

Wskazuje się, że jednym z najbardziej dyskutowanych skutków zmian klimatu jest podniesienie się poziomu mórz. I dalej wskazuje się, że specyfika zagrożeń, jakie mogą tworzyć zmiany klimatu polega na tym, że warunkują one stosunki społeczne, mogąc być przyczyną napięć, a nawet konfliktów, ale także mogą bezpośrednio oddziaływać na warunki funkcjonowania, zdrowia, a nawet życia jednostek ludzkich. W konsekwencji zmiany klimatu stają się częścią analizy w ramach koncepcji bezpieczeństwa jednostki ludzkiej (s. 99).

Podkreśla się, że ze strony opinii publicznej ważne jest wzmacnianie przez państwo wyzwań w zakresie zmian klimatu, a w tym istotną rolę mają spełniać organizacje ekologiczne. Czynnikiem warunkującym interesy państw w tej kwestii są decyzje i działania, jak i położenie geo-

graficzne, w tzw. kontekście wrażliwości na zmiany klimatu (s. 108).

Wskazując na interesy i działania państw, zauważa się, że nie ma państwa, które nie przywiązywałoby wagi do polityki klimatycznej. Ważne miejsce w tym względzie przypada Unii Europejskiej, istotne jest w tej kwestii postawy Stanów Zjednoczonych, Japonii, Australii, Rosji, Chin, co w sposób usystematyzowany prezentuje się w wykładzie. W badaniu tej rzeczywistości podkreśla się problem niepewności naukowej (s. 162). Niepewność ta – w uproszczeniu – oznacza brak pełnego naukowego wyjaśnienia przyczyn, funkcjonowania, skutków i perspektyw tak dynamicznego, złożonego i ciągle perspektywicznego zjawiska, jakim są zmiany klimatu. Wskazuje się, że stan wiedzy jest wyzwaniem dla procesów podejmowania decyzji politycznych w sprawie przeciwdziałania zmianom klimatu. Przeciwnicy angażowania się często wskazują, że stan wiedzy naukowej nie uzasadnia bardziej zdecydowanych działań. Niepewność naukową w tej sferze prezentują przede wszystkim Stany Zjednoczone, ale wyraźnie określają to stanowisko m.in. Australia, Arabia Saudyjska. Zróżnicowane są też stanowiska formułowane przez poszczególnych uczonych (s. 173).

Charakteryzując podstawy normatywne międzynarodowego reżimu klimatu prezentuje się ustalenia zawarte w Ramowej Konwencji Narodów Zjednoczonych w sprawie klimatu sporządzoną w Nowym Jorku 9 maja 1992 r., wyłożoną do podpisu w czasie Szczytu Ziemi w Rio de Janeiro (3–14 czerwca 1992 r.), która weszła w życie 21 marca 1994 r. Według stanu na koniec stycznia 2011 r. przystąpiły do niej 193 państwa oraz Unia Europejska. W analizie ukazują się konsensus naukowy, polityczny oraz edukację negocjacji. W prezentacji problemu podkreśla się element zasady sprawiedliwości, jakim jest odpowiedzialność za przyszłe generacje. Rozważa się przy tym, że rozumienie sprawiedliwości w negocjacjach klimatycznych jest wynikiem uzgodnień politycznych, a stąd odzwierciedla preferencje i interesy poszczególnych państw i ich grup. Państwa rozwijające się uważają, że najlepiej ją osiągnąć poprzez określenie wielkości emisji (s. 209). Zasada ostrożności należy do najistotniejszych w rozwiązywaniu

problemu. Przypomina się, że zobowiązaniem wszystkich państw – stron konwencji jest wymóg formułowania, wdrażania, publikowania i regularnego aktualizowania narodowych regionalnych programów przeciwdziałania zmianom klimatu.

Wskazuje się, że przyjęcie i wejście w życie Ramowej konwencji potwierdziło istnienie woli politycznej, mającej na celu podjęcie i rozwiązywanie globalnego problemu zmian klimatu (s. 231). 11 grudnia 1997 r. sporządzono w Kioto protokół do Ramowej konwencji. Istotne ogniwo w prezentacji zajęło zaprezentowanie specyfiki negocjacji klimatycznych (s. 285). Ważną część wykładu zajmuje też prezentacja organów międzynarodowego reżimu zmiany klimatu. Podkreśla się, że jedną z podstawowych zasad międzynarodowego reżimu zmian klimatu jest zasada wspólnej, lecz zróżnicowanej odpowiedzialności. W urzeczywistnianiu reżimu podkreśla się wagę mechanizmów: finansowego, transportu, technologii, wspólnego wykonywania, czystego rozwoju, handlu prawami emisji. Podkreśla się, że kluczowym elementem określającym efektywność reżimów jest ich weryfikacja. Wskazuje się głównie instytucje powołane do weryfikacji wykonywania zobowiązań reżimu (s. 417).

W Zakończeniu prezentuje się refleksyjny ogląd międzynarodowego reżimu zmian klimatu. Podkreśla się, że międzynarodowy reżim zmian klimatu jest dynamicznym i niekończącym się procesem negocjacji. Obejmują one nie tylko normy reżimu, lecz także rozwiązania instytucjonalne, mechanizmy wspierania państw rozwijających się, mechanizmy rynkowe oraz system weryfikacji wykonywania zobowiązań. Zauważa się, że proces negocjowania konwencji i protokołu oraz procesy negocjacji wewnątrz reżimu warunkowany jest zdefiniowanymi interesami uczestniczących państw, które odpowiedzialnie i wewnętrznie możliwości, posiadane zasoby i działania grup interesów.

Prezentowana książka jest napisana przez znakomitego badacza stosunków międzynarodowych, specjalistę badanego problem ekologicznego, bezpieczeństwa we współczesnym świecie. Prof. zw. dr hab. Marek Pietras jest kierownikiem Zakładu Stosunków Międzynarodowych na Wydziale Politologii Uniwersytetu

Marii Curie-Skłodowskiej. Wartości Jego wkładu zawierają się przede wszystkim na: 1. ukazaniu problemów ekologicznych współczesnego świata w teorii stosunków międzynarodowych; 2. wskazaniu potrzeby prowadzenia interdyscyplinarnych badań dotyczących zmian klimatu; 3. dostarczeniu bogatej warstwy wiedzy deskryptywnej dotyczącej kształtowania reżimu zmian klimatu; 4. wskazaniu roli sił politycznych w kształtowaniu reżimu zmian klimatu; 5. wskazaniu roli nauki w przeciwdziałaniu zjawiskom i procesom stanowiącym zagrożenie dla rozwoju ludzkości.

Prezentowania książka zasługuje na dużą uwagę czytelników interesujących się globalnymi zmianami świata, w tym zależnościami ekologicznymi i politycznymi.

Andrzej Chodubski

Amerykomania. Księga ofiarowana Profesorowi Andrzejowi Mani, red. Włodzimierz Bernacki i Adam Walaszek, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2009, t. 1, ss. 278; 2012, t. 2, ss. 1122

Zainteresowanie strategią i taktyką budowy rzeczywistości ustrojowej w Stanach Zjednoczonych Ameryki, w wymiarze wewnętrznym, jak i międzynarodowym ujawnia wciąż nowe pytania poznawcze zarówno dotyczące dziedzictwa przeszłości, teraźniejszości, jak i przyszłości. Wśród znakomitych badaczy problematyki amerykańskiej jest prof. zw. dr hab. Andrzej Stefan Mania (ur. 21.08.1949) z Uniwersytetu Jagiellońskiego. Autor monografii takich jak: *Polityka administracji Franklina D. Roosevelta wobec Związku Radzieckiego w latach 1933–1939* (1982), *Studia z dziejów stosunków amerykańsko-radzieckich w okresie II wojny światowej* (1989), *The National Security Council i amerykańska polityka wobec Europy Wschodniej w latach 1945–1960* (1994), *Bridge Building: polityka USA wobec Europy Wschodniej w latach 1961–1968* (1996), *Détente i polityka Stanów Zjednoczonych wobec Europy Wschodniej styczeń 1969 – styczeń 1981* (2003), *Department of State 1789–1939. Pierwsze 150 lat udziału w polityce zagranicznej USA* (2010). 60. rocz-

nica urodzin Profesora stała się okazją do zaprezentowania najistotniejszych Jego osiągnięć badawczych, dydaktycznych i organizacyjnych, oraz zbliżenia badaczy zajmujących się poznawczo różnymi kwestiami amerykańskimi i im pokrewnymi. 12 czerwca 2012 r. w Auli Jagiellońskiej w Collegium Maius odbyło się uroczyste wręczenie Jubilatowi Księgi Pamiątkowej. W tomie pierwszym zamieszczono 10 a w drugim 69 artykułów. W tomie pierwszym znalazły się teksty amerykańistów, którzy wyszli z tzw. „krakowskiej szkoły” Profesora Mani (później pozostając w murach uczelni lub pracując dalej w innych miejscach). W tomie drugim zamieszczono w porządku alfabetycznym według nazwisk, studia i materiały współpracowników Profesora, badaczy różnych aspektów rozpoznawania rzeczywistości międzynarodowej amerykańistów, historyków, politologów zajmujących się zagadnieniami konwenującymi z studiami amerykańskimi. W tomie pierwszym, charakteryzując sylwetkę Jubilata, napisano: „Profesor Andrzej Mania nie wyobraża sobie zapewne życia w ciszy gabinetu i w dumnej izolacji. Jest w nieustannym ruchu i w rozmaitej aktywności odnajduje sens własnego powołania (...) Jubilat nie podejmuje jej z konieczności i pod naciskiem okoliczności, lecz z głębokiego przekonania, że należy stworzyć ramy organizacyjne dla rozwoju nowych obszarów badawczych. Budować to, co tradycyjne w uniwersyteckiej rzeczywistości nazywa się tworzeniem szkoły. Każdy z obszarów, w których Andrzej Mania działa, nacechowany jest w sposób jemu tylko właściwy. Ten styl wyraża się w podejmowanych przedsięwzięciach, upodobaniach, niechęciach (owszem także) i fascynacjach metodologicznych, ale także w zwyczajach, rytuałach współżycia z ludźmi”.

Z kolei w tomie drugim. W Słowie o Jubilacie Rektor Uniwersytetu Jagiellońskiego prof. dr hab. Karol Musiał podjął wyzwanie wyjaśnienia dzięki czemu Jubilat zasłużył sobie nie tyle na tę księgę (i na poprzednią, wydaną przed rokiem), ile na uznanie niezliczonej rzeszy Jego przyjaciół, kolegów, współpracowników i – w końcu wychowanków. Droga zawodowa Profesora związana jest głównie z Uniwersytetem Jagiellońskim w Krakowie, od 2008 r. jest jego prorektorem do spraw dydaktyki.